

PRIMERA TROBALLA
DE CERÀMICA
CAMPANIFORME
A LES GUILLERIES

XAVIER CLOP I GARCÍA
MERCÈ GANGONELLS I RIFÀ
J. M. FAURA I VENDRELL

El territori de les Guillerries, situat a l'extrem nord-est de la depressió central catalana i encara integrat en la serralada prelitoral, conforma una zona de muntanya mitjana a la conca mitjana del riu Ter. Les característiques del seu substrate geològic, bàsicament granític, i l'abruptesa del terreny, amb forts pendents i vegetació molt abundant, han fet particularment difícil la recerca dels vestigis de la presència humana durant les etapes més primerenques de la història. És per això que la documentació arqueològica en aquesta comarca es limita a la constatació de la presència d'alguns materials escadussers i descontextualitzats (Rueda, J.M.; 1988), cosa que contrasta amb la informació que tenim d'altres àrees properes, molt més accessibles i amb un substrate geològic més favorable a la formació de coves i abrics.

Tan sols a les zones extremes de les Guillerries, on les condicions del relleu i de la vegetació ja no són accentuades, s'ha pogut arribar a conèixer, a grans trets, les característiques de l'ocupació humana durant la prehistòria recent. Així, a la zona de Sau, ja al Cabrerès, amb un substrate geològic de tipus calcari que ha permès la formació de cavitats, se'n documenta la utilització en diversos moments de la prehistòria recent (Cova de les Pixarelles, Cova de les Griuterres, ...). El mateix succeeix a l'altre extrem de les Guillerries, on a l'àrea d'Anglès trobem la Cova del Pasteral, que ha proporcionat restes que testimonien la seva utilització com a lloc d'habitació durant la primera meitat del IV mil·lenni a. C. (Neolític antic epicardial) i com a lloc d'enterrament col·lectiu durant la transició del III al II mil·lenni a. C. (Calcolític). Entre aquestes dues zones existeix un ampli territori on s'accentuen les condicions característiques de les Guillerries i on encara no s'havia documentat fins ara cap troballa que permetés poder arribar a relacionar els dos extrems d'aquesta subcomarca en un mateix moment de la prehistòria. La localització de materials arqueològics en una petita cavitat situada a la vora de la riera d'Osor, prop

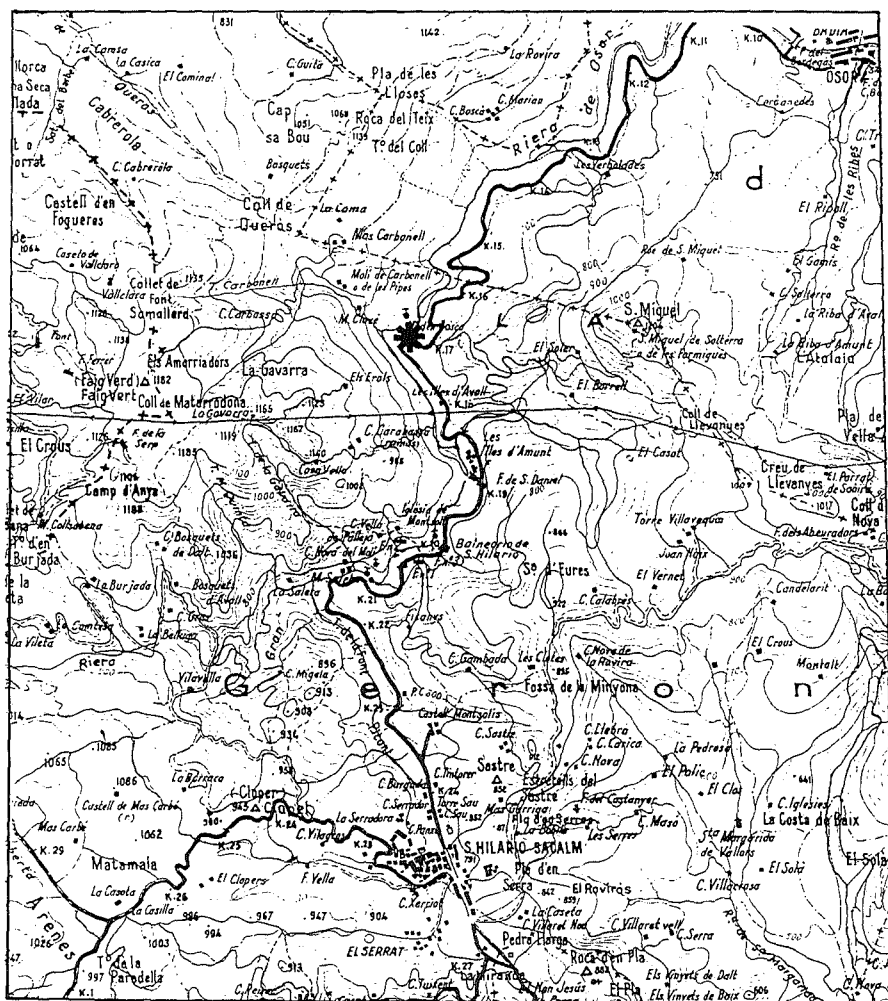

Figura 1. Situació de la cova de la Pedra Foradada (Sant Hilari Sacalm).

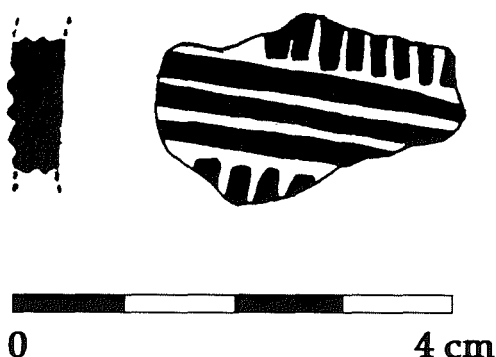

Figura 2. Fragment de ceràmica campaniforme d'estil pirinenc, amb decoració incisa, trobat a la cova de la Pedra Foradada (Sant Hilari Sacalm, la Selva).

de Sant Hilari Sacalm, ens permet millorar les dades que tenim per a un mateix moment cronocultural sobre la utilització de les zones situades al sud del riu Ter, al seu pas per les Guillerries.

ELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS

Els torrents que hi ha als voltants de Sant Hilari Sacalm s'ajunten uns 3 kms al nord d'aquesta població, per formar la riera d'Osor, que aboca les seves aigües al riu Ter, a l'alçada d'Anglès. A uns 8 kms al nord de Sant Hilari Sacalm, al costat mateix de la riera d'Osor i prop d'una roca coneguda com la "Pedra Foradada", hi ha una petita cova d'uns 20 metres quadrats, formada en una petita escletxa del substracte granític (figura 1). L'accés és certament difícil, a causa de l'acusat desnivell que hi ha des de la carretera i per la presència d'una espesa vegetació.

L'any 1989, Joan Escolà i Ramon Guinart, excursionistes veïns de Sant Hilari Sacalm, trobaren a la superfície d'aquesta petita cavitat un fragment de ceràmica feta a mà i una làmina de sílex. L'estiu de l'any 1990, poguerem examinar aquests materials i fer una visita de reconeixement a la cavitat.¹

Els materials localitzats són:

- Un fragment de ceràmica informe (figura 2) de 29,5 mm de llarg per 17,8 mm d'ample i 6,5 mm de gruix. Presenta una decoració

en bandes que cobreixen tota la superfície del fragment i que s'alternen de la manera següent: banda amb incisions, de traços senzills, verticals paral·leles; banda amb incisions, de traços senzills, horitzontals paral·leles; banda amb incisions, de traços senzills, verticals paral·leles. La pasta, de color marró clar amb desgreixant mineral molt petit, és molt ben cuïta. L'acabat és un allisat fi, tant a l'interior com a l'exterior del fragment. Per la seva decoració, podem dir que es tracta d'un fragment de ceràmica campaniforme d'estil pirinenc, decorada amb la tècnica de la incisió. La mida reduïda del fragment i el fet que no pertanyi a una part significativa del vas, no ens permet aportar més dades sobre la seva morfotipologia. Pel que fa a la possible cronologia d'aquest fragment, i a manca, de moment, d'altres elements que ens permetin precisar-ne la cronologia absoluta i/o relativa, l'hem de situar en el context general d'aparició i desenvolupament de la ceràmica campaniforme d'estil pirinenc, que a Catalunya se situa aproximadament entre el 2000 i el 1800 a. C. (sense calibrar). Podem citar diversos jaciments propers amb ceràmica similar a la descrita:

Coves/abrics: Reclau Viver (Serinyà, pla de l'Estany), Bauma del Serrat del Pont (Tortellà, la Garrotxa), Cova d'en Pau (Serinyà, pla de l'Estany), conjunt cavernícola de Santa Coloma de Farners (la Selva);

Assentaments a l'aire lliure: l'Institut de Batxillerat de Manlleu, Osona, les estacions a l'aire lliure de Múnter (Malla, Osona) i el Romeu (Gurb, Osona);

Megàlits: galeria coberta de Puig-ses-Lloses (Folgueroles, Osona), cambra simple de la Fossa d'en Terrades (Muntanyola, Osona), pla del Boix (El Brull, Osona);

Fragment proximal d'una làmina de sílex (figura 3), de color beig, de gra molt fi, d'excel·lent qualitat. Té les mides següents: 54 mm de llargada, 12 mm d'amplada i 2,5 mm de gruix. A la cara superior podem observar un taló aixafat, producte segurament de la manca de precisió en la trajectòria del percutor, que impactà molt a prop de la vora. Les vores d'aquesta làmina són paral·leles, cosa que indica una clara voluntat de rendibilitzar al màxim el nucli, que en el moment en què es produeix aquesta làmina es troba en una fase de plena explotació. La secció transversal és trapezoïdal, mentre que la secció longitudinal presenta

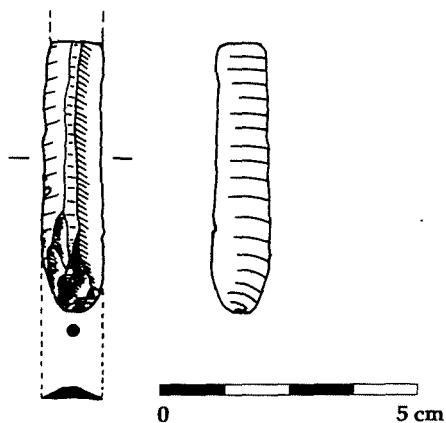

Figura 3. Fragment de làmina trobat a la cova de la Pedra Foradada (Sant Hilari Sacalm, la Selva).

diverses extraccions paral·leles, que són els negatius d'aixecaments anteriors. No s'aprecia cap retoc ni, a partir de l'observació macroscòpica, traces d'ús. Els senyals que hi ha en ambdós costats de la peça es deuen als processos post-deposicionals que ha patit la làmina en el transcurs del temps. Pel que fa a la cara inferior, el bulb és difús, el que ens pot indicar que la talla es va fer amb un percutor tou. L'angle de percussió, tot i que és difícil d'apreciar, està al voltant dels 90 graus. En aquesta cara inferior, i d'una manera gairebé inapreciable, es localitza una petita empremta que correspondria al punt d'impacte de l'aixecament anterior. No es pot apreciar, en canvi, el punt d'impacte de producció d'aquest fragment. El perfil de la làmina és pla, fet característic d'una etapa de la cadena operativa on el nucli és en procés d'explotació. Quan el perfil és pla, el bulb és poc desenvolupat i les ones de xoc es presenten poc marcades, trets que aplega amb escreix aquesta làmina. Intentar determinar la seva cronologia a partir de les seves característiques morfo-tipològiques és gairebé impossible, ja que es tracta d'un tipus d'estri present en els conjunts lítics típics de diferents moments de la prehistòria recent. És per això que la seva classificació cronocultural s'haurà de fer a partir de les dades que puguin aportar altres elements del mateix jaciment. De totes maneres, trobem exemplars similars en jaciments de la transició del III al II

mil·lenni a. C., a vegades amb materials ceràmics que s'inscriuen a l'horitzó campaniforme pirenaic, com la galeria coberta de Puig-ses-Lloses (Folgueroles, Osona), la cova sepulcral de l'Avellana (Calonge, el Baix Empordà) o les coves funeràries de Malvet (Santa Cristina d'Aro, el Baix Empordà).²

Tant les característiques de la cavitat com el tipus de material localitzat, que podem trobar formant part de l'aixovar d'acompanyament en un gran nombre d'enterraments calcolítics, ens porten a pensar que ens trobem davant d'un possible enterrament calcolític, amb ceràmica campaniforme. Són prou abundants les coves i/o els abrics que foren utilitzats com a lloc d'enterrament durant la transició del III al II mil·lenni a. C. Entre les que es troben més a prop de la "Pedra Foradada" podem citar el Pasteral (la Celler, la Selva), Reclau Viver (Serinyà, pla de l'Estany), Avellana (Calonge, el Baix Empordà), Bauma del Serrat del Pont (Montagut, la Garrotxa), Pau (Serinyà, pla de l'Estany), Malvet (Santa Cristina d'Aro, el Baix Empordà), abrics de Sta. Coloma de Farners (la Selva), Cova de les Griuterres (Vilanova de Sau, Osona), etc.

La utilització de la cova de la "Pedra Foradada" com a lloc d'enterrament calcolític, però, tan sols podrà verificar-se després de realitzar treballs arqueològics sistemàtics, que permetin de confirmar aquesta primera hipòtesi cronocultural i funcional del jaciment, com també comprovar si aquest lloc havia estat utilitzat en períodes anteriors.

LA TRANSICIÓ DEL III AL II MIL·LENNI A. C. A LA ZONA DE LES GUILLERIES-MONTSENY

Fins ara, les minses troballes realitzades a les Guilleries corresponen a materials escassos i descontextualitzats, que ens aporten pocs indicis de les característiques de la possible ocupació humana durant la prehistòria recent (Rueda, J.M.; 1988) (figura 4):

- L'existència del menhir de Pedra Llarga, situat entre els termes de Sant Hilari i Arbúcies. El menhir és un monument megalític que sovint s'associa a funcions funeràries.
- Notícia escrita de la troballa de ceràmiques prehistòriques en els rocams de l'ermita del Nen Jesús de Praga, situada a 2 kms. de Sant Hilari Sacalm, en una zona d'abric granític.
- Notícia escrita de la troballa de ceràmiques prehistòriques i de sagetes de sílex amb aletes i peduncle en un indret avui indeterminat del vessant montsenyenc de Viladrau, i que, per les des-

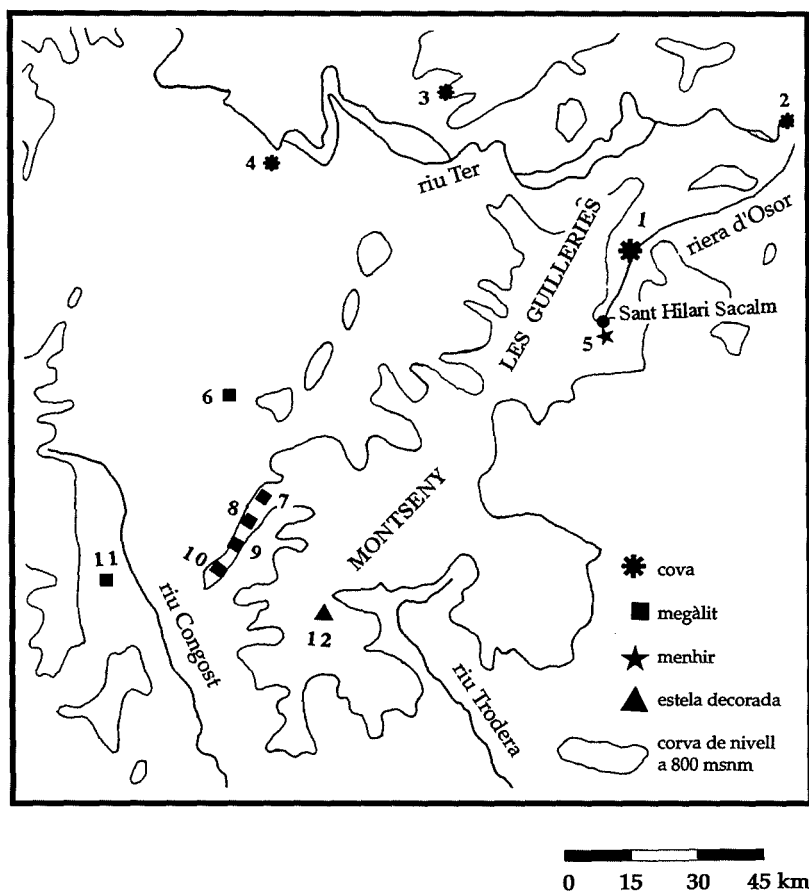

Figura 4. Situació d'alguns dels jaciments que s'esmenten en el text: 1.- Cova de la Pedra Foradada; 2.- Cova del Pasteral; 3.- Cova de les Pixarelles; 4.- Cova de les Griuteres; 5.- Menhir de Pedra Llarga; 6.- Dolmen de la Serra; 7.- Dolmen del pla del Boix; 8.- Dolmen de serra de l'Arca I; 9.- Dolmen de serra de l'Arca II; 10.- Dolmen de Cruilles; 11.- Dolmen del Duc; 12.- Estela decorada de la sitja del Llop.

cripcions realitzades pel seu descobridor, el Dr. Ariet, podrien correspondre perfectament a l'aixovar funerari d'un enterrament.

- Làmina i punta de sageta amb aletes i peduncle trobades a la carretera de Romanyà de la Selva.

Tot aquest conjunt de troballes, quantitativament poc importants, no semblen suggerir en cap cas la presència de possibles llocs d'habitatció. Més aviat estem davant d'evidències que podrien estar vinculades a diferents manifestacions funeràries de la transició del III al II mil·lenni a. C. (Rueda, J.M., 1988).

A aquestes troballes hem d'afegir l'estudi dels materials trobats a la Cova del Pasteral (la Celler de Ter) (Bosch, A., 1985), ceràmiques, indústria lítica tallada i pulimentada, indústria sobre os i objectes d'ornament que s'han interpretat com a restes associades a la utilització d'aquesta cova com a sepulcre col·lectiu en aquest moment de transició del III al II mil·lenni a. C.

Al Montseny, serà en aquest moment quan trobem les primeres restes segures d'utilització d'aquest massís per part d'alguns grups humans (Molist, M.; Clop, X.; 1992) (fig. 4). En aquesta zona s'han localitzat fins ara diversos sepulcres megalítics amb aquesta cronologia. El fet que fossin excavats en la seva majoria a principi de segle, amb una metodologia no gaire precisa, ens dificulta enormement un bon coneixement de la seva utilització per part dels grups que els construïren. Hi trobem l'anomenat "grup del Congost", format per 4 megàlits situats a la Serra de l'Arca, just a sobre del riu Congost. Aquest grup, format per la galeria coberta de Serra de l'Arca I (Aiguafreda) i les cambres simples de Serra de l'Arca II i Cruilles (Aiguafreda) i pla del Boix (el Brull), està situat en una zona summament dominant al damunt de l'estreta via de pas formada pel Congost, a 800-850 m.s.n.m. Tots són sepulcres col·lectius amb túmul, i s'hi han pogut recollir diversos materials, inclòs algun vas campaniforme, que els situen en aquesta època.

A més d'aquests megàlits, se'n coneixen d'altres (Molist, M.; Clop, X.; 1992), com la cambra simple d'El Duc (Sant Martí de Centelles), situada a l'altre cantó del Congost i una mica més al sud del grup descrit anteriorment; el dolmen de Pedra Mirona (Sant Celoni), del qual avui en dia no queda cap resta; el dolmen de La Serra (Taradell), situat al peu de les primeres estribacions dels massís del Montseny i que tingué una llarga utilització en el temps; el megàlit del Trull (Vilalba Sasserra) i el

dolmen de Pedra Arca, citats per J. Estrada (1955), però dels quals no es coneix cap altra dada.

Cal fer un comentari particular a l'estela decorada de la "Sitja del Llop", que es troba al pla de la Calma, a 1300 msnm. Es tracta d'un bloc de gres de grans dimensions (1,85 m x 1,30 m i un gruix de 0,40 m), presenta un conjunt de decoracions (cercles concèntrics i incisions en forma d'U) en una de les cares. La morfologia i la tipologia d'aquestes decoracions l'aproximen a les manifestacions d'art esquemàtic que es troben des del final del III mil·lenni i durant la primera meitat del II mil·lenni a. C.

LA TRANSICIÓ DEL III AL II MIL·LENNI A. C. A CATALUNYA

Les dades palinològiques semblen evidenciar una neta elevació de la humitat entre el 2800 i el 700 a. C. (sense calibrar) en tota la costa mediterrània. Estem davant d'una nova fase climàtica, anomenada subboreal, moment en què es produirà el màxim desenvolupament de l'alzinar, coincidint amb l'extensió del faig en altitud. Si bé el factor climàtic sembla tenir un paper important en els canvis mediambientals que s'observen, cal no deixar de banda el factor de la intervenció de l'home sobre el medi que ocupa i que explota, com indiquen les anàlisis realitzades en jaciments com el de l'Institut de Batxillerat de Manlleu (Osona) (Cruells, W.; Molist, M; 1990) o la Cova del Toll (Collsuspina, Osona) (Guilaine, J.; et alii; 1982), jaciment on s'ha constatat una activitat agrícola i ramadera important, i on la forta representació del boix suggereix la presència d'una vegetació força esclarida per l'acció de l'home.

Les restes arqueològiques de final del III mil·lenni a. C. i dels inicis del II (Calcolític) ens indiquen unes transformacions importants respecte a les característiques socio-econòmiques dels grups que havien caracteritzat les darreres cultures neolítiques. Sabem que continuaven instal·lats a les planes, en hàbitats a l'aire lliure, però també utilitzaven les coves, tant com a lloc d'habitació com per enterrar els seus morts. Hi ha suficients dades per poder afirmar que tenien una economia mixta, caracteritzada pel conreu de diferents espècies de cereals, lleguminoses, etc, i per la intensificació de l'activitat ramadera, principalment d'ovino-càprids, que ara a més a més de l'explotació dels recursos càrnics sembla orientar-se també vers una explotació cada vegada major de productes com la llet, la llana, el formatge, etc., amb una estratègia d'intensificació

de l'activitat ramadera a la qual s'ha donat el nom de "revolució dels productes secundaris".

En aquest context, s'observen canvis importants en determinats aspectes socials, com per exemple en els rituals funeraris. Ara trobarem sepulcres col·lectius, que poden ser bàsicament de dos tipus: sepulcres megalítics i enterraments en cova. L'escassetat de troballes de llocs d'habitació a l'aire lliure ens limita, però, la informació que tenim sobre les característiques socio-econòmiques d'aquests grups. A l'altra banda dels Pirineus, a la zona del Llenguadoc/Rosselló/Aude, en canvi, sí que es coneixen diferents poblats a l'aire lliure, amb un alt grau d'organització espacial, com per exemple en els grans assentaments a l'aire lliure d'Embusco (Aude), Muret (Haute-Garonne), etc.

Pel que fa a la cultura material, apareixen noves varietats d'eines i de recipients ceràmics, i es troben els primers objectes metàl·lics, bàsicament d'ornament, en coure, plata o plom. Un dels elements més significatius el constitueixen els anomenats vasos campaniformes que, encara que també es poden trobar en assentaments a l'aire lliure, a Catalunya pràcticament sempre han estat localitzats en enterraments, bé en megalits bé en coves funeràries.

L'anomenada "qüestió campaniforme" és, sens dubte, una de les qüestions que més teories i contrateories ha inspirat en la recerca arqueològica durant aquest segle. Durant la segona meitat del III mil·lenni a. C. (sense calibrar) apareix a Europa un tipus de ceràmica que es caracteritza per la forma acampanada d'alguns vasos, que solen estar profusament decorats amb bandes fetes amb línies puntillades (estil marítim) o a partir de l'aplicació d'una cordeta impresa (estil cordat). La utilització d'aquest tipus de vasos i de decoracions s'extén ràpidament, de tal manera que els arribarem a trobar des del centre d'Europa fins al nord d'Àfrica. Hi ha un seguit d'objectes que apareixen en els mateixos contextos que els vasos campaniformes, com són els botons de perforació en V, les sagetes de sílex amb aletes i peduncle, els "braçalets d'arquer", o elements metàl·lics com els punyals de coure de fulla triangular.

Durant tot el segle XX s'ha generat una abundant bibliografia a l'entorn del lloc d'origen i les causes de la ràpida expansió dels vasos campaniformes i dels objectes que normalment hi són associats. Pel que fa a la primera qüestió, la recerca sembla haver pogut demostrar que el nucli originari d'aquest tipus de ceràmica cal situar-lo a Holanda, a la zona del Baix Rhin, hipòtesi que actualment té el suport de nombroses data-

cions de C-14. Pel que fa a la seva extensió, sembla que, vers el sud, seguirien el corredor Saona-Roine, fins a arribar a la Península Ibèrica.

L'impacte de la introducció d'aquestes ceràmiques sobre les poblacions autòctones del migdia de França i del nord de Catalunya (2200-1800 a. C., sense calibrar) és un tema objecte de discussió. No queda clar si s'instal·la un nou grup cultural, que viu de forma paral·lela als grups autòctons, o si aquests elements materials són assimilats, copiats i utilitzats, potser com a símbol d'estatus, pels grups locals. La manca de troballes d'assentaments a l'aire lliure i d'enterraments de prou qualitat dificulten, ara com ara, la clarificació d'aquestes qüestions. En tot cas, sembla que a partir de la diferenciació entre els tipus de sepulcres que trobem en aquests moments, uns més monumentals que els altres, com també per les diferències en els tipus d'aixovars, pot establir-se la hipòtesi que la societat hauria sofert un procés de jerarquitització interna.

En un moment lleugerament posterior (2000-1800 a. C., sense calibrar), es produeix un moviment de regionalització de les ceràmiques campaniformes. L'aparició d'un seguit de tècniques i/o motius decoratius característics, que marquen diferents estils o tipus ceràmics (Ciempozuelos, Carmona, Palmela, Salomó, grup del S.E. pirenaic), ens permeten diferenciar zones o "grups" particulars dins de la Península Ibèrica.

El grup pirenaic el trobem a les dues vessants del Pirineu, des del Midi francès a la Catalunya vella. La ceràmica campaniforme de tipus pirenaic es caracteritza per una decoració de bandes horitzontals que alternen diferents motius incisos o pseudoexcisos. Normalment, els motius arriben fins més avall de la panxa, en el cas dels gobelets, i fins més avall de la meitat del vas en el cas dels bols, deixant sovint llisa la part inferior dels vasos. Les formes més característiques són els bols i els gobelets, que ja han evolucionat a formes més globulars que els vasos campaniformes clàssics, tot i que podem trobar vasos amb altres formes decorats amb aquest estil.

A Catalunya tenim diverses datacions de C-14 (sense calibrar) per nivells d'habitació amb ceràmica campaniforme pirinenca:

- Cova del Frare: 2040 ± 100 BC (MC2296) i 1770 ± 100 BC (I-13052) (Martín, A.; Biosca, A.; Albareda, Ma. J.; 1985).
- Institut de Batxillerat de Manlleu: 1810 ± 90 BC (UBAR-104), 2.70 ± 80 (UBAR-105), 1860 ± 90 (UBAR-106), 1750 ± 80 (UBAR-107), 1740 ± 120 (UBAR-126) (Cruells, W.; Molist, M.; 1990).

En conjunt, les dades arqueològiques sembla que ens permeten afirmar que durant la transició del III al II mil·lenni a. C., a Catalunya

s'intensifica notablement el poblament de la muntanya, coincidint amb l'òptimum climàtic que es produeix al Mediterrani Occidental, amb un clima més calent i humit que proporcionarà extensos boscos i fauna abundant. La intensitat de poblament a la muntanya en aquesta època, com també les altures abastades (sovint per damunt dels 1.000 m) no es tornarà a veure fins a l'alta edat mitjana. A jutjar pel desplaçament relatiu de la població cap a la muntanya, podem pensar que les activitats ramaderes prendran una forta importància, i potser s'iniciïn ara els itineraris de transhumància vers els Pirineus i les serralades interiors de Catalunya, que perduraran fins als nostres dies (Tarrús, J.; 1985).

CONCLUSIONS

Pels escadussers indicis que tenim, ara com ara, la troballa de la "Pedra Foradada" pot encaixar perfectament en l'esquema que sembla dibuixar-se a partir del conjunt de troballes que es coneixen a la zona de les Guillerries i el Montseny i amb les tendències generals que presenten bona part dels jaciments de la transició del III al II mil·lenni a. C. a Catalunya. La possibilitat que es pugui tractar d'un lloc d'enterrament sembla que s'aferma amb el coneixement, en zones properes, de llocs de morfologia similar, mentre que la cronologia calcolítica ho fa per les característiques dels materials recuperats, amb la novetat que per primera vegada es documenta la presència d'elements campaniformes a les Guillerries.

L'explicació de la presència d'aquest jaciment calcolític en aquest punt de les Guillerries possiblement s'hagi de posar en relació amb la comprensió del paper que han jugat les zones de muntanya mitjana, com les Guillerries o el Montseny, al llarg de la història. Aquesta comprensió passa per determinar l'articulació que pot haver existit en cada moment entre aquestes zones i les zones més baixes que les envolten, ja que formen un conjunt global de recursos susceptibles de ser utilitzats o no en funció dels interessos i de les necessitats dels grups humans que hi poden haver viscut al llarg del temps. No hem d'oblidar la importància que les Guillerries i el Montseny han tingut, en èpoques no tan allunyades dels nostres dies, amb la instal·lació permanent d'explotacions agrícola-ramaderes i amb l'explotació de recursos com la fusta o els prats. En aquest sentit, Vilà i Valentí (1955) destaca les zones del Montseny i del Puigsacalm-Collsabre com un dels centres, situats fora

del nucli del Pirineu, que tenen més importància per la transhumància dels ramats de les zones properes. Cal remarcar que aquest parla de la pràctica d'una transhumància a petita escala, que afecta tan sols les àrees que envolten les muntanyes. En aquest sentit, les Guillerries i el Montseny serien llocs de pastura d'estiu dels ramats que utilitzarien durant l'hivern les pastures de la Selva, el Vallès i el Maresme.

L'increment de troballes corresponents a la transició del III al II mil·lenni a. C. a les muntanyes mitjanes pot encaixar perfectament amb uns plantejaments similars, sense haver de caure en projeccions vers el passat de situacions més o menys contemporànies. Si els assentaments permanents estaven a les planes, per aprofitar els recursos agrícoles, la muntanya es podria emprar per a l'adquisició de certs recursos (caça, recollida de determinats vegetals, etc.), però sobretot com la zona on portar els ramats a pasturar durant l'estiu, en el marc d'una economia diversificada com el que sembla dibuixar-se cada vegada de forma més clara en aquests moments. Tindríem, doncs, una utilització estacional de la muntanya perfectament integrada en un cicle d'explotació dels ramats en règim de transhumància, forma d'aprofitament del medi que ha perdurat fins als nostres dies. La presència d'enterraments en aquestes zones més altes i a l'entorn de les àrees muntanyoses no seria sinó el reflex de la utilització de l'espai per uns grups concrets, que ara volen fer ben evident la seva presència.

Un futur estudi acurat del jaciment de la "Pedra Foradada" hauria de permetre aprofundir en tots aquests aspectes, des de les característiques específiques de l'ocupació de l'indret fins al paper que podrien jugar les zones de muntanya mitjana en el quadre de les característiques socio-econòmiques dels grups que protagonitzaren la transició del III al II mil·lenni a. C. a la zona de les Guillerries, passant per millorar el coneixement dels contextos en què apareixen materials campaniformes en aquesta zona, en particular, i a Catalunya, en general.

BIBLIOGRAFIA

- D.A. (1982): *El Neolític a Catalunya. Taula rodona de Montserrat*. 1980-81. Edicions de l'Abadia de Montserrat; 1a. ed.
- ALBAREDA, J. (1984): *Història d'Osona*. Eumo Editorial; Vic; 1a. ed.
- BATISTAI NOGUERA, R. (1963): *Sepulcros megalíticos de la comarca de Vic*. Corpus de Sepulcros Megalíticos, fascículo 2; Instituto de Prehistoria y Arqueología de la Diputación Provincial de Barcelona.
- BOSCH, A. (1985): "La cova del Pasteral, un jaciment neolític a la vall mitjana del Ter" a "Quaderns 1985. Homenatge al Dr. Josep Maria Corominas"; Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- BOVER I PAGESPETIT, A. (1988): *Arbúcies. Estudi del medi i formes de vida (1743-1940)*. Diputació de Girona; 1a. ed.; Arbúcies.
- BREZILLON, M. (1977): *La denomination des objets de pierre taillée*. IV Supplément à Gallia Préhistorique; C.N.R.S.
- CABANILLES, J.J. (1984): "El utillaje neolítico en sílex del litoral mediterráneo peninsular" a "Saguntum, 18"; Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia.
- CRUELLES, W.; MOLIST, M. (1990): *Un poblat a l'aire lliure de fa 4.000 anys. El jaciment de l'Institut de Batxillerat de Manlleu (Osona)*. Publicacions del Museu de Manlleu, núm. 4: 1a. ed.
- ESTRADA GARRIGA, J. (1955): "Síntesis arqueológica de Granolles y sus alrededores". Publicaciones del Museo de Granollers.
- GUILAINE, J.; LLONGUERAS, M.; MARCERT, R.; PETIT, M.A.; VAQUER, J. (1982): "La Cova del Toll (Moià, Barcelona)" a D.A. (1982); pàgs. 113-121.
- LAPLACE, G. (1974): *La typologie analytique et structurale*. Colloque Nationaux C.N.R.S. N° 932; Banques des données archéologiques.
- MARTIN, A.; BIOSCA, A.; ALBAREDA, M.A. J. (1985): "Excavacions a la Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental). Dinàmica ecològica. Seqüència cultural i cronologica absoluta" a "Tribuna d'Arqueologia 1983-1984"; Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; 1a. ed.; pàgs. 91-104.
- MOLIST MONTAÑA, M. (1984): "Les primeres cultures" a ALBAREDA, J.; et alii; pàgs. 29-42.
- MOLIST, M.; BUXÓ, D. (1981): "Noves troballes de vas campaniforme a la comarca d'Osona" a "Ausa, IX"; Vic; pàgs. 241-248.

- MOLIST, M.; CLOP, X. (1992): "L'home i el medi a la prehistòria en el Massís del Montseny" a "Aixa, 5"; revista anual de La Gabella, museu etnològic del Montseny; Arbúcies.
- RUEDAI TORRES, J.M. (1988): "Les primeres ocupacions humanes a la vall d'Arbúcies" a BOVER I PAGESPETIT, A. (1988).
- TARRÚS, J. (1985): "Consideracions sobre el Neolític final-Calcolític a Catalunya (2500-1800 a. C.)" a "Cypsela, V"; pàgs. 47-57; Girona.
- TIXIER, J. et alii (1980): *Préhistoire de la pierre taillée. I. Terminologie et technologie*. Centre de Recherches et Études Préhistoriques 2e; Antibes.
- TOLEDO I MUR, A. (1990): *La utilització de les coves des del Calcolític fins al Bronze Final al N.E. de Catalunya*. Tesi Doctoral, inèdita; Universitat Autònoma de Barcelona.
- VILÀ I VALENTÍ, J. (1950): "Una encuesta sobre la transhumancia en Cataluña".
- VILARDELL, R.; CASTELL, J. (1976): "Hallazgo de una estela decorada en el Pla de la Calma" a "Pyrenae".

NOTES

1. Volem agrair a en Joan Escolà i a en Ramon Guinart la seva amable col·laboració en haver-nos donat la notícia de la seva troballa i deixar-nos estudiar i publicar els materials que presentem aquí.
2. Agraïm a en Carles Navarro i Barberán la seva col·laboració en el dibuix del fragment de làmina i en l'estudi de les seves característiques morfotipològiques i tecnològiques.